

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS NAPLÓJÁBÓL

1838 március

13-ikán kedden irtam. Szép nap. A jég körül jártam. Temérdek ember a Duna partján. Csapodyval a kaszinó vendéglőjében ebédeltem. Ebéd alatt indult meg a jég; darabig csendes méltósággal robaj nélkül ment, később megállott s az emberek újra kezdték rajta járni. 5 órakor újra megindult s nem sokára tornyosulni kezdett s föni és forni a jégtömegeket duzzadva emelő s újra szétzuzó hatalma a dühöngni készülő Dunának. A víz már partjain túl lejtett, a kőkorlátoknak már csak tetői látszottak s helyenként a most csinált ganaj-gátig terjedt. A bősült folyam a vácsi töltést átszakasztotta, de a jég folyvást haladván, a nézők csoportja s majd minden azt hitte, hogy már kiöntötte mérgét. Én is ezen reményben színházba mentem. Beatrice di Tendát adták legelőbb és Schodelné igen szépen énekelt. Még nem volt vége a darabnak, midőn hire futamodott, hogy a víz már benn van a városban. A Duna felé siettemben a víz még csak szivárgott át a kis gáton. Haza menvén lovat nyergeltetni, midőn a város piaczára értem, már omlott a hullám a vácsi-utcán lefelé, bajjal tudtam ezzel szembe s csaknem hasig vízben lovagolni. – Már a német színház és Dorottya-utca is borítva valának vízzel. Károlyi Györggyel Széchenyi szállására lovagoltunk, onnan ki az országuton a linea felé, ezen még inneri értünk oda, hol a víz keresztül száguldott a Therezia- és Józsefváros felé. Azon biztosításra, hogy a víz már száll, visszatértünk s én azon hiedelemben, hogy ezen ijesztéssel s látvány-adással ősz Dunánk be fogja érni, éjfél után haza mentem.

Midőn leszálltam szegény Hozd-alám-omról, nem gondoltam, hogy ez lett legyen rajta utolsó lovaglásom s midőn ágyamba feküdtem, hogy én e házban is többet ne háljak. Alig szendredtem el, midőn János azon hirrel jött be, hogy már kapunk előtt a víz. Átküldöttem, hogy Tánzeréket költse fel. Magam is átmentem, de lakásom előtt már térdig vízben. A félrevert harangok kongása s a még csak helyenként felrémuult nép süket moraja, mely az éj csendjén keresztül mint egy baljóslat hangzott, az egésznek keblet szorító alakot adott. Én megvallom, még mind azt hittem, hogy az ár már elérte felső fokát s csakhamar szállni is kezdett a víz szállásom előtt is. Tánzeréket s a gyermekeket bátorítottam, a víz oda még nem hatott volt s csak megnyugtatásukra nézve tartottam helyesnek, hogy kapujok alatt minden cselédség s lovászság gátcsinálással foglaltoskodott.

Kevés idő múlva fellebb kezdett a víz emelkedni s egy kívülről jövő fertálmester tudtomra adta, hogy a soroksári töltésen keresztül tódul a víz. Veszélyt – megvallom, – az anyémekre és tájékunkra nézve még ekkor sem gyanítottam, mégis kértem Tánzeréket, hogy ha a víz növekszik, menjenek át szállásomra, gyermekeimnek pedig tüsténti átvitele iránt rendelést tettem. Ezzel reggeli 5 óra tájban beindultam a városba, hallván, hogy a városházánál vannak csolnakok, oda szándékoztam, onnan oda evezendő, hol szükség leend.

A kigyó-utczát már csaknem egészen víz alatt találtam, előbb térdig, majd övig gázolva haladtam s megtérni már nem akarván, nyakig érő vízben értem a város-piaczra, hol egy ladikot sem találtam. Ezen siker nélküli fürdésből visszajövén, alig léptem szárazra, midőn minden ruhám testemre kezdett fagyni s mig Helmezyhez értem (Trattner-Károlyi házban, alig egy pár száz lépésre,) már jég-kéreg borított. Kénytelen voltam itt levetkőzni s egy darabig mulatni, míg dermedő tetemin valamennyire felengedtek. Ha lábamon levő sebeim arra nem kényszerítnek – gondolom, – erőt tudtam volna a hidegen venni. Haza küldtem köntös és felső ruha után, későn érkezett azzal János, mert már egy darabig ladikkal kellett jönnie. Mihelyt felöltözhettem, csolnakot keresni indultam a Sebestyén-piaczra, ott jövő-menő hajókat s temérdek népet találtam.

E szomorú napnak (14-ikén szerdán) reggelén 7 és 8 óra közt egy ladikra ültem, melylyel épen Havas senator jött. Vele a belváros utczáin evezünk s a Váczi-, Kishíd-, Aranykéz- és

más utcákból hordtuk a menekvőket a Sebestyén-piaczra. Én evezni és kormányozni kezdtem s a nevezett és a Leopold-, Kalap- és Apácza-utcákból többször rakódtunk meg. Havasnak minduntalan mondtam, hogy e tájból ki s a Ferenczváros apróbb, alacsonyán fekvő utczáiba menjünk, de hiába. Senátorról senatorra jártunk, kérdeve: akarnak-e menni, vagy kell-e valami? Boszuság emésztett, a drága, a pótolhatlan időt így elveszve látni. Képzelttem, hogy a külvárosok szegény lakosai kis házacskáikban minő rémületben lehetnek, de hogy annyi ezer élet forog veszélyben, azt nem gondoltam. Ha a házak összeomlását – mely néhány óra mulva kezdődött – tudtam volna képzelni, erővel is rákényszeritem Havast a veszély helyére sietni.

Szinte délig evezünk benn a városban, ezen munka sem volt egészen hiába való, mert ha nem épen jelen, de sietve közelgő veszélytől mentettünk meg sokakat. E tájon számos hajók jártak le és fel s talán több, mint a mennyire szükség volt. A segíteni sietők közt kevés ismerőst s mágnásaink és ifjú uraink közül egyet sem láttam. Végre Csekonics jelent meg egy hajóban Dessewffy Auréllal; örültem látásukon; kérdésemre, merre veszik útjokat s hol fognak dolgozni, ezt vevém feleletül Csekonicstól: «Ich suche einen Stall für meine Pferde.» Botránkozás, borzalom fogott el ennek hallására. A Sóház- és Molnár utca felé a lövőhely háta mögött értünk ki a széna-piaczra. A ref. templom előtt sebesen rohant a víz keresztül, de még oly kicsiny volt, hogy a hajóból kiszállva kellett azt egy darabig húzni. Innen az Üllői-utra mentünk, Józsaival és Radnicscsal találkoztam, kik megnyugtattak a felől, hogy gyermekeim, Tánzerék mindnyájan s Bártfayék bátoros helyre vannak víve. Ezt hallván, nem is eveztem a Károlyi-majorig, hanem azon inneni apróbb házak fedeleiről szedtük le az embereket. Volt lakásom kapujának feléig volt a víz emelkedve s az épület hátulsó szárnyának közepe már összeomolva. Néhány teher embert vittünk az országút még szárazban levő részére (a muzeum előtt) s ezeknek jó szolgálatot tettünk, mert a honnan hoztuk, a ház nemsokára vízbe dőlt.

A József- és Stáció-utcákból harsogott a segélyért kiáltók lármája; ide siettünk; sokat volt szerencsénk megmenteni. Már akkor kezdettek a házak omlani és dűledezni. Ezeknek ropogása, zuhanása, a víz közt emelkedő porfellegek, a rémítő sikoltás, sirás, ordítás, borzasztó képét mutatta a duló enyészetnek.

A Múzeum-, 5-pacsirta-, s még sok más, u. m. a Tavasz-, Városmajor-, Ősz-, Vadkecske-, Gyöngytyúk-utczákból soknak, igen soknak mentettük életét.

Kieveztünk a Kerepesi-útra s azon keresztül a Fűzfa- és Síp-utczából rakodtunk meg egy párszor emberekkel, kiket a Prónay Albert lakásával szemben a Huszár-ház mellett tettünk szárazra.

Reggel óta kétszer is változtak evezőink, – ketten voltak, – én eveztem és kormányoztam. Havas délután 5 óra tájban szárazra szállott. Én vissza a romok és dűledező házak közé. Midőn egyszer megint jól megterhelt hajómmal a szárazhoz értem, Prónay Albertet láttam meg altánján másokkal együtt pipálni. Felkiálték hozzá: «és te itt pipálsz?» Ennek volt sikere, mert visszatértemben sem az altánon, sem otthon nem volt már, hanem ajtókból összeszegzett talpon elevezett és munkához látott. Kossuthék s a Schodelné ablaka alatt (a Salvator gyógyszerár felett s azzal szemben) több izben mentem el s biztatva szóltam velök és ígértem, hogy eleséget fogok nekik vinni. Schodelné azonban kiköltözött szállásáról, Kossuthékat jó erős és magas lakásukban épen nem félthettem. – Azonban alkonyodni kezdett s a borult égből köd és hózivatar szállott le, az estét siettetni s az éjjelt feketébbé tenni.

Soha nem értem ennél borzasztóbb estét és éjjelt. Leirni az én tollam és talán senkinek is tolla nem képes. Az egésznek minden egyes vonása olyan, mely már magában egy-egy rémítő képet alakítna; s százanként oly jelenetek, együtt és egymással vetélkedve, melyek közül csak egynek is látása élet fogytaig megmaradó borzasztó emlék. A dűledékek, házromok, jégtömegek, butorok, gerendák s minden más akadályok közt, csak alig s a legfeszültebb munkával lehetett a szűk utczákon haladni, honnan jött, hol volt s hova igyekezett az ember, mindenütt a roskadó épületek és fedelek lezuhanása fenyegette. Hol elől, hol hátmögül, hol oldalfelől omlott egy-egy épület össze. Csak ezeknek dörgő, ropogó, csörgő lármája nyomta el időről-időre a kétségbeesők hasító sikoltásait és segítségérti már rekedt könyörgéseit. Tízfelé is akarván s kelletvén menni s csak egyfelé mehetni: százat is látni egyszerre veszélyben s annak egyszerre csak harmadán segíthetni s a többit a halál torkában hagyni; visszautasítani a már merülésig teli hajótól az atyát, a férjet, kinek gyermeki vagy felesége már benn vannak s ezeknek jajjait s zokogását hallani; oly valami, mit képzelni is borzasztó, de tapasztalni s százszorosan tapasztalni szívet repesztő.

Már csaknem 12 óráig folyvást és szakadatlan evezvén és dolgozván, átázva s elkényszeredve kifogytam erőmből, hajósaim is újra enni és nyugodni akartak s a munka további folytatására reá nem vehettem.

Igy kénytelen voltam Prónay szállásánál, hol alul fogadó van, kiszállni. Ezen kénytelenség gyötrelmét s kinját az enyhítette valamennyire, hogy az enyémen kívül még dolgozott vagy két hajó ugyanazon a tájon. Még is bajosan tudtam volna ezen kénytelen nyugvást eltűrni, ha a fogadóban egy pár új evezőt s munkám folytatására a Prónay titoknokát, Füredyt s fia nevelőjét, a derék Teichgräbert nem kapom; ezeket elküldöttem hajómmal, azon nyugtató gondolattal, hogy ők nyugodtak levén, többet fognak tehetni, mint nekem s evezőimnek lankadt karjaink. – Ettem és ittam, mi jól esett a temérdek fáradság után s annak érzetében, hogy megérdemlem falatomat.

Mintegy három órát pihentem. Az alatt Prónay Albert is előkerült, kapitány Behrenddel, más hajón, melyet valahol requirált; ő is darabig nyugodt s tovább evezett. Prónaynál tudtam meg Bükytől, ki oda menekedett, hogy a szegény Hozdalám-om vízbe fult. Más két lovamról sem tudta megmondani, hogy hol vannak.

Tíz órakor szálltam megint vízre s a réműletek jelenetei közé. Jól fogott, hogy ez estve s ez éjjel hajósaim majd mind gajdosak voltak, józanon bajosan mertek volna oly helyekre menni, honnan kellett gyakran a szerencsétleneket kihozni. A szűk Síp-, Fűzfa-, Kis- és Nagy-Diófa-, Kis- és Nagy-Kereszt-, Nyári-, Kis-Mező- s Akáczi-utczákon bolyogtam ez éjjel. A haladást gátló akadályok mindinkább szaporodtak s ezért, nehogy a távolabb levő nyomorultaktól egészen elzárassam, előbb a legtávolabbi jajok felé törtünk s így a közelebb esedklők mellett irgalom nélkül el kellett mennünk; de ama távollevőknek is többnyire csak részeit lehetett elhozni, a végveszély félelmi közt hátramaradóknak gyakran becsületszavamat adtam, hogy semmi el nem távoztathat hozzájuk visszatérésemtől, s ez adott szó lehetetlenné tette visszatérő utamban másokra s a legmegszorultabbakra is hallgatni. Oly szerencsés voltam (hála érte a mennyek urának), hogy sem kiknek ily ígéretet tettem, sem másoknál, kiket a romok tetején vagy düledező fedeleken voltam kénytelen hagyni, egyszer is későn nem jöttem s rendre mind kimenthettem; többször megtörtént ellenben, hogy házak és fedelek, honnan öregeket, asszonyokat, gyermekeket és csecsemőket szedtünk le, alig távoztunk velük egy-két száz lépés-

vagy ölnyre, rémítő robajjal zuhantak az egy, sőt helyenként két ölesnél is mélyebb hullámba.

Éjfél után a hold, habár sűrű fellegeken keresztül is, eleve-
nítette az éj sötéttségét, mégis mennyit nem adtam volna egy
fáklyáért; csakugyan szerencsémre volt egy lámpásom s egy
templomi nagy viasz-gyertyám. Öt óra tájban megint Teich-
gräbernek adtam hajómat által, hogy azzal visszajöve telemig
dolgozzon; gyermekeimet indultam keresni s Bártfayékat,
éreztem, hogy szabad s illő szívem ezen vágyát most már tel-
jesítenem. Az Országuton s Hatvani-utcán még találtam szá-
razat s csak helyenként kellett gázolni. Helmecezyhez mentem
s tőle megtudtam, hogy a gyermekek s Bártfayék nem nála,
hanem Károlyi György belső házánál vannak. A Kolbacher-
utca szögletén már sok vizet s egy üres ladikot találtam, épen
birtokába akartam magam tenni, midőn birtokosai, vagy a kik
magokat ezuttal azzá tették, jöttek; ezek a Kalap- és Leopold-
utca felé kerülve a Károlyi-házhoz vittek. Bosszúsággal kellett
néhány üres hajót heverni látnom, míg a külvárosokban azok-
kal annyi ember életet lehetett volna megmenteni, de még
nagyobb bosszúságom volt, midőn a György háza előtt egy
veszteglő hajót találtam, melyet ő egész estve és éjjel ott tar-
tott. Nyíltan megmondtam neki, hogy ezt tenni most nem sza-
bad s hogy minden percz egy-egy elveszett étellel bélyegez ily
önség szülte tettet. Hajósait elküldöttem a jöttömben talált
hajók valamelyikének elhozatalára; neki szoltam, hogy az
övét emberei közül lássa el evezőkkel s menjünk dologra, fele-
ségét pedig majd reggel vigye Budára, mert a víz untalan nőtt s
már a belvárosi házak is ropogni s hasadozni kezdettek...
«Embereim – ugymond – alusznak.» E hideg vér, vagy inkább
tehetetlen lágység meglepett; végre mégis két kocsis és ker-
tésze találkozott. Míg az elküldött hajósok megtértek, gyer-
mekeim ölelésére siettem, őket frissen s jó szobában találtam,
Rózsit minden félelem nélkül. Szegény Tánzerék sokat szenved-
tek: terhes beteg fiukat előbb az én szállásomra s onnan hajón
ide költöztetni s minden vagyonkájukat víz alatt tudni, keserves
helyzetbe tette.

Megjövén a hajónk, két hajóval utnak indultunk. Megint
a magam helyén s teljes erőben éreztem magam. Mindezen
rémítő jelenetek közt, melyeknek eddig a hullámok tetején
közepette voltam, számtalan keservet és gyötrelmet, de sok
édest és mennyeit éreztem; általában pedig meg kell vallanom,
igy veszélytől és borzalmaktól körülveve érztem, miszerint

ily helyzet s ily munkásság elemem. Fejemet tisztábban fontolónak, véretem nyugodtabban folyónak s inaimat erősebbnek talán soha sem éreztem. Károlyival a Stáció-utczán mentünk le, néhány utcát bejártunk, itt már kevés embert találtunk, mégis meglehetősen teher menekvőkkel értünk az Ötpacsirta- és Sándor-utczán keresztül az Országút még víztől ment részére. Itt a muzeumon jóval felül Károlyi is kiszállott, feleségéhez sietvén.

Ez alatt már megvirradt, s a felkelő nap e szomorú reggelen (15-ik csütörtökön) egy tengerre s ezreknek abba temetett vagyona és romtömegre terjesztette halvány sugarait. Hol még 24 óra előtt munkás polgárok, boldog családok köszöntötték életadó feltünését, ott most a szélesen terjedt hullámsír felett síri csend függött, mit csak a gyéren még álló házak zuhanása s imitt-amott hangzó segítség-kiáltás szakított olykor meg. Butorok usztak a romok közt, s mindennemű portékák, sok véres verejtéknek gyümölcsei s azok közt vízbe fult lovak és marhák. Tükrök, családi képek, zongorák, ágyak, ágyneműek, bölcsök, gerendák, ládák, kapuk, czifra ruhák, kalapok, fegyverek, borzasztó vegyületben lebegtek a vizén vagy függtek a düledékeken, mint a bősziült elem kegyetlen szeszélyének játékai, s mind ezeknek tulajdonosaik vagy a romok közé temetve, vagy inségök és veszteségök marczangoló érzésére megmentve. Szám-talan kutyák ordítottak a tóduló árból még kinyuló fedéltöredékeken vagy deszkákon keresve menedéket. Láttam egy szép nagy ebet egy összeroskadt fedél tetejére hozott házi butorok és portékák mellett; már csak ő s a holmik egy része volt víztől ment; közel evezvén el, hívtuk hajónkra, de ura vagyonát védve s morogva maradt helyén.

Mind ma, mind a múlt éjjel legborzasztóbb volt az, hogy sok ház előtt kellett elmenni, melynek kapuján a szinte boltozatjáig emelkedett víz miatt bevezni nem lehetett s az épület hátsó részéből harsogó kiáltásokat hallani kellett, a nélkül, hogy a szerencsétleneken segíteni lehessen. Az Üllői-utra menve s onnan balra a Serfőző-utczán be, a József-várost majdnem egészen letarolva találtam, még sokat találtunk utolsó inség és veszély közt küzködve s több ízben vittünk megmentetteket a Ludoviceumhoz.

A számtalan lelket rázó jeleneti közül ezen gyászos másfél napnak, soha sem fogok egyet, a Prater-utczában elfeledni. Egy leroskadt fedél lebegett pár töredékeny fán megakadva a leg-alább másfél öles víz felett s ezen minden pillanatban lezuha-

nandó fedél tetején mintegy harmincz kétségbesett, ezekhez néhány ölnyre egy emeletes háznak első fala még állott s azon első falhoz egy fatornác volt ragasztva, mely minden perczen roskadni készült harmincz személynél többől álló terhe alatt. Hajómra harmincznál több alig fért. Mit tenni, melyiken segíteni előbb? Az asszonyokat csecsemőikkel, gyermekeket s öregeket egybe szedtem mindkét helyről. Midőn ezekkel sietve el akartam evezni, mentől előbb visszatérendő, terhe alatt mélyebbre sülyedt hajóm megakadt azon kertben, mely felett üresen a ház udvarába bementünk; tovább kellett fél óránál kínlódnunk s szüntelen a bizonyos veszélyben lebegők kiáltási közt, s hallván és látván a halál félelmével küzdők verejtékező gyötrelmét, végre mi is verejtékezve kiszabadítottuk hajónkat. Szerencsére utunkban egy hajót találtunk, mely kérésemre a hátramaradottak szabadítására sietett.

Midőn megmentetteimmal a Ludoviceumhoz értem (az Üllői-uton fekvő utolsó fogadónál tettük az embereket szárazra), öt ember támadott meg azon állítással, hogy a hajó övék. Igyekeztem ígéretekkel reá birni, hogy velem tovább evezzenek s munkánkat folytassuk, de mind hiában, nekik vagyonukat, portékáikat s lovaikat kell – mondták – megmenteni. Verekedést kezdeni nem akartam, az öt megtámadót többen is pártolták s így kénytelen voltam kiszállni s vesztegleni, midőn még oly sokat tehettem volna. Ekkor Kelemen [Wesselényi jószágigazgatója] is velem volt. Felőlök ma reggelig semmit sem tudtam. 8 óra tájban Kiss Károlyt [ügyvédje] láttam az országúti kiszállónál s tőle értettem, hogy Kelemen még az összehasadt és roskadással fenyegető «Két oroszlán» vendégfogadóban van, oda eveztem s az első emeletből levettük.

Hajó nélkül maradván, darab ideig a szörnyü néptömeg közé szorulva álltam, – kínos helyzetben, mert mi lehet kinosabb, mint a legüdvösségesebb munkától ily módon lenni elzárva? Kértem, ígértem, de hajót nem kaphattam.

A pusztulás mindezen rémítő óráiban sok becsületes ember volt, ki fáradságot s veszélyt nem kerülve mentette az embereket, de sok gonosz lelkü is találkozott, ki a kétségbeesők esdekéléseire nem hallgatva, alacsony kapzsiságának hódolt s csak roppant fizetésért segített a tehetősebbeken és találkoztak számos zsványok, kik deszka- és egyéb töredékekből talpakat alkotván össze, a szerencsétlenek vagyonát rablották.– Míg a Ludoviceum táján kellett veszteglenem, láttam ily zsványokat zsákmányukkal érkezni, a birtokosok messziről megismerték

tulajdonukat s elibök siettek, de még amazok állottak fellebb s a szegény kárvallottak köszönték, hogy verést nem kaptak. A köz-zavarban senki sem fogta vagy foghatta pártjokat.

Jött egy hajó 50 mázsa hust a városba viendő, ezzel akartam bemenni, de soká piszmogott. Azonban Péchy Ferencz érkezett Bedekovicssal ezek behoztak. Soha sem hittem, hogy még Péchynek valami hasznát vegyem. Péchyről meg kell val-lani, hogy becsülettel viselte magát s a veszély alkalmával soka-kon segített. A Széna-piaczra érvén, egy nyitva levő boltnál s mézsárszéknél ők hust és kenyeret vettek s azt az öreg Bede-kovicsnénak és Iriz Bornemisszának vittük. Ezzel ők letettek a Károlyi-háznál. Bártfayékat épen Budára indulóban s ebédjük végénél találtam. Farkasésséggel láttam az evéshez s a homeo-páthiát félre téve, bort ittam. Ily alkalommal s ily munka mellett jó, talán szükséges is a bor.

A Károlyi-házba néhány száz menekvő vette magát. Ha-jóm már nem levén s darabig nem is kaphatván, a házhoz szo-rultakat igyekeztem bátorítani; számokra húst és kenyeret vittem. Walther, a Károlyiék levéltárnoka, a levéltárért sopán-kodott, mely roskadó szállásán maradt; tanácsomra 40 frt pénzen fogadott egy ladikot, mely azon rövid utat 3-szor meg-tegye. Az irások felrakására nem tudtunk a Károlyi sok drága kenyérevői közül senkit is kapni s mikor idegenek által felrakva a ladik megérkezett, emberei cigárójokat szíva vesztég nézték s midőn reájok kiáltottam, beljebb vonultak és tovább dohá-nyoztak. György már átment volt Budára. Azonban a víz untalan nőtt s vele nőtt a menekedettek rémülése; ezen épületben is hasadékok mutatkoztak, kivált azon részén, hol Tánzerék s gyermekim voltak. Ezekkel lenni is kötelességemnek ismertem, de kötelességemnek újra segíteni és menteni menni.

Ujra hajót kapván, megint a hullámon voltam s tágultabb-nak éreztem keblemet. Wartensleben felesége s leányai könyö-rögték, mennék az öreg után; ezt elhoztam s hoztam másokat is, többek közt Boronkay asszesszor fiait. Este felé a víz már akkora volt, hogy a György házának kapuja közt hajóval a fő grádicshoz lehetett bevezni. Épen megmentettekkel érkeztem be, midőn egy talpon hoztak egy szegény asszonyt, ki azelőtt alig egy pár órával szült; a talp széles lévén, nem fordulhatott a grádicshoz, övig kellett a vízbe menni a szegény asszony ki-emelésére; midőn pamlagjánál fogva egyfelől emeltem s vittem, ijedtében úgy megfogta karomat, hogy mind az öt ujja meg-látszott. A szegény asszonynak gyermeke sehol sem volt s

azt csak másnap hozták el ösmerősei, kik magukkal elvitték volt.

Az éjjeli és mai feszült munka, ázás, fáradtság, sebek és ütések pihenni kényszerítettek. Dr. Hermann szobájában levetkeztem s kevésre ledőltem, a lankadtság erőt vett s elaludtam. Miután vagy egy óra múlva felkeltem, nem tudtam már hajót kapni, bármennyire kértem, bármit ígértem, az ablak alatt elvezők közül egy sem állott meg, s így kínos munkátlanság közt kellett a református templom s a Czukor-utcza felől a segélykiáltásokat hallani.

Éjjel érte el a víz magassága legnagyobb fokát; a fő gradusok negyedik fokáig jött. Ekkor 29 láb 7 hüvelyk s 5 linea volt a Duna legalsó állása felett.

16-ikán, pénteken reggelre szállni kezdett a vízözön. Azon hajó, melyet tegnap, ma reggel jókorra fogadtam volt, nem jött el s mást kellett szereznem. Emberek már nem igen voltak menteni valók s kik még némely épületek hátulsó részeiben lehettek, azokhoz még férni sem lehetett; elmentem tehát Tánzerék, Bártfayék s magam portékáim után. Az enyémeeknek nagy részét az emberséges János, a Podmaniczky Jani segítségével, már megmentette volt. Holmi apróságon kívül csak egy puskám veszett oda, de Tánzerék s kivált Bártfayék igen sokat vesztek. Kedd óta ma ültem először rendesen ebédhez s gyermekeimmel ettem.

Károlyi István ma is, tegnap is megfordult itten. Ő a menekvőknek Fóthon és Palotán helyet és ételmet készített s már sok kenyeret szállíttatott be. Általában a környékbeliek, sok helységek s birtokosok, mihelyt a szerencsétlenség első hírért vették, vetélkedve küldötték az eleséget a városba s a szekereket a város széleire a távozók számára. Károlyi György és Lajos is átjöttek ma s kenyeret hoztak Budáról. Mondják, hogy István főherceg is több helyeken megjelent.

Károlyi Lajost vittem hajómmal a Francziskanus piacra, honnan Györggyel együtt volt Budára vissza menendő. Az oskola-utcza szögletén álltam hajómmal, midőn egyszerre hangzik s száz száj visszhangozza: «die Curia stürzt ein!» A Curia előtt csomóban álló néptömeg nyakra-főre rohant a szemben álló templomnak, de egymás hátán levén, nem fért s egymást gázolta, neki rohantak a víznek s hajóknak, éppen több uri asszonyok, Rizi és Teri Orczy, Nina Czapári s mások is, Budára költözködők ültek a hajókon; a rémülés s zavar szörnyű volt. Beugrottam hajóból a vízbe s előbb Károlyi Lajost,

ki már előbb szárazra kelt volt, azután Orczy Gyurit ragadtam kézen, jönnének a Curia elébe megmutatására annak, hogy nincs veszedelem, egyik sem jött, s egy pár katonatiszt sem, kit hasonlólag felszólítottam, sőt ezek közül az egyik, midőn mutattam nekik, mi mozdulatlan áll a Curia, azt felelte: «Ja, es ist wahr, das Gebäude stürzte sich ein, aber es brennt.» A melegen sütő naptól ennek s minden épületnek fedele párolgott. Így nem kapván senkit, ki jőjön, egyedül szaladtam a Curia előtt üresen maradt térre s kiáltottam a népnek, mennyire rekedt hangom engedte. Így nevetségre változva mult el a panicus, vagy a mint az öreg Bethlen Dániel szokta volt mondani: pannonicus terror.

A Város-piaczra s a Váczi-utczára kerülve, a Zsibáros-utczán fel az invalidusok épületéhez mentem lovaimat felkeresni, melyek – mint ma reggel megtudáni – előbb a «Zrinyi» vendégfogadóba s onnan ide menekedtek. Egy folyosón szabad ég alatt találtam őket felborzadt szőrrel s Jóskával együtt dideregve, ki – mint mondják, a lovak mentése körül derékul viselte magát, a lovakat elláttuk a Károlyi-háztól hozott zabbal s Jóskát egy bundával láttam el és pénzzel. Visszaevezésem előtt több ismerősöket láttam a szárazon, Földváry asszesszort, Lónyay Gabrist, ki háznépével reggel átindult, de azoknak félelme miatt kénytelen volt visszatérni, – s többeket. Gener. Brettfeld látott meg s hozzám futván nyakamba borult; őtet forma-ruhájában, engem a víz és sártól szennyest – sed non indecoro pulvere sordidum – megölelni látni s a generálist látni az üldözött Wesselényi nyakába borulva, feltűnő látvány volt s oly látvány, mi a jelenvolt sokaságnak is nagyon tetszett. Itt hallám előbb, hogy nevem mindenfelé szájról-szájra hangzik s a nép áldásának tárgya vagyok. Ennek megérdemlésének eddigi tudása sokkal magasztalóbb, mint megnyerésének mostani tudása.

Az invalidusok épületében sok ezer kapott menedéket, a vármegye háza s a Ferencziek kolostora is tömve volt. P. Albachnak szobájában – mondják – egy egész leánynevelő-intézet tanyázott. E helyeken kívül csak a Szerviták, a József- s a Nagypiacznak egy része maradt szárazon. Ma már sok kenyeret hordottak s osztottak szét; húsban sem volt szükség. A Ferencziek piacznán szabadban vágták s árulták a húst. Visszamentemben a personalis lakásánál tudakoltam: ott van-e még s nem akar-e Budára menni? Cselédje azt felelte, hogy lakásában fog maradni. A Sebestyén-piaczon Czápáry Ferenczet láttam kenyérral teli

hajóval érkezni. Ő – mint mondják – az egész idő alatt emberül dolgozott.

Ujra az Üllői-útra eveztem a Tánzerék s mások holmija után. Midőn visszatérek, lakásom előtt egy dereglyét látok állani, a melyben levő emberek azzal foglalatoskodnak, hogy csákyájokkal szobám ablakát beverjék; nem képzelhetvén egyebet, mint hogy rablani akarnak, hallgatva közeledtünk hozzájuk s már mellettök voltunk, midőn mondám, hogy ezen ablaktörési fáradságtól valóban megkimélhetnék magokat. Ekkor látám, hogy Csapody az ablaktörető. Ő Budáról néző csóvel látta, hogy lakásom tornácán áll János a kutyákkal; ez az alatt volt, míg János a holmival megrakott csolnak visszajöveteléig összerakás végett a háznál maradt. A jólelkű Csapody mindjárt áthajózott Budáról, s az udvar felől s az utcából is hiába kiabálván, az ablakot törette be, hogy Jánost, ha még ott lenne, kiszabadítsa. Midőn szerdán Bártfayék, Tánzerék s egy rakás szomszéd – kik mindnyájan az én szobáimba szorultak volt – menekedtek s az ablakot lajtorján mászták le, János a kutyáimat nem hozhatta le s ezek étlen és szomjan voltak a szobákba zárva ma reggelig.

Minő örömük volt szegényeknek, midőn megláttak. Én is örültem s nem is kis öröm ily jó s hűséges állatokat megmentve látni.

Kutyáimról jut egy furcsa eset eszembe, egy azon sok közül, mely a napokban a teméntelen szomorú s borzasztó jelenet közt hol bosszuságot, hol nevetést gerjesztve előfordult. Egy roskadó kapu közt bevezünk az épület hátsó része fedelén levő emberek szabadítására, szerencsésen lecepeljük s örülünk, hogy a veszélyes kapun keresztül szabadba értünk; ekkor mentetteinknek egyike bőgni kezd: «Mein Pu, mein Pu»; mindent feledve neki törtünk a kapunak s be az udvarra: «Wo ist der Bub?» kiáltoztunk; ekkor sül ki, hogy emberünk nem Pubja, hanem pudlija után sopánkodott, a jó pudli nem mutatta magát, keresésére pedig időnk felette drága volt.

Az Üllői-útról befelé menve, a református templom grádicsai tetején éppen az ajtó előtt láttam két hordó bort csapon s egy marhát nyúzni, melyet épen akkor ütöttek volt le. A víz dél óta szemlátomást szállott s már estig néhány lábnyival apadt. Azonban a belvárosban még most kezdtek az épületek inkább hasadozni s roskadozni.

Mint a pinczékben a víz fogyott, úgy növekedett sok pincz és épület sülyedése és repedezése. A Károlyi-háznál is jónak láttam a gyermekeket oly szobába költöztetni, mely alatt pincze nincs.

Igy napi munkámat mára bevégezvén, estve 9 óra után kenyérral és hussal tömött kosárral elindultam Jánossal együtt szegény Kossuthék és Nettiék felkeresésére. A Czukor-utcán s Országuton víz nélkül lehetett a Kerepesi-utra menni egészen a M.-színházon tulig, de itt már víz volt. Egy soroksári kis lélekvesztőt találtunk s azzal elvittek a Salvator gyógyszertárig, vagyis Csepcsányi-házig, hol Kossuthék laknak. Az első emelet csarnokában egy pár lovát találtam Csepcsányinak, egy emberre is akadtam, s ettől megtudtam, hogy Kossuthék, Csepcsányiékkal együtt, Maglódra mentek. A ladikosoknak mondtam, hogy egy vagy két óra mulva visszajövök s reggelig az apróbb mellék-utcákban fogunk tartózkodni.

Nagyhid-utcza, Theatrum- és József-piaczon keresztül a Szél-utczába mentünk s mind szárazon, a Marczibányi-ház előtt már vízben gázoltunk. Itt egy csolnakra akadtunk, de ez úgy meg volt fenekelve, hogy hosszas kínlódásink után sem tudtuk víznek eresztetni.

Fáklyadarabunk, melyre a Károlyi-háznál tettem volt szert, eddig jövet kétszer is elaludt; itt a házmesternél újból meggyújtottuk s tovább gázoltunk; én elől egy hosszú ruddal tapogatva, hol áll vagy hol van beszakadva a kövezés.

A Szarka-utcán mentünk a Dunasorig, itt helyenként szárazra találtunk, felhatoltunk egészen a most épülő Wodianer-ház felső széléig, de itt az állások alatt s kövek és gerendák közt bajosan lehetett a hasig érő vízben haladni; a szegleten pedig hatalommal rohant a folyamba visszasiető víz a Veréb-utczából ki, s hosszú rudam oly mélységet mutatott, melynek a hullám sebessége s az uszó mindennemű zaklatás miatt én jó uszó sem foghattam neki, vagy a víz rohanása a Dunába sodor. – Így vissza kelle térnem, s a szegény asszonyt két gyermekével – hihetőleg – éhezve kelle hagynom.

A Kerepesi-uton levő csolnakocskához akartam menni s előre örültem, hogy a már apadt vízzel oly helyekre mehetek, hová tegnap jutni nem lehetett, még reggelig talán néhány embert megszabadíthatok, de fáklyám elaludt, mert rossz is volt s az eső is esett; nem tudtuk többé meggyújtani, az éj pedig oly sötét volt s azon elpusztult helyek, hova szándékoztam, romokkal annyira borítvák, hogy haza kellett indulnom. Az Uri-utcza felé akartam menni, de vizsgáló rudam a «Fehér-hajón» tul, hol már vízben kellett gázolni, szakadást mutatott s ezért a Nagyhid-utczára kerülve értem éjfél után haza.

17-ikén szombaton. Reggel Lónyay Jánoshoz mentem, ki a

nádor által e napokban királyi biztossá neveztetett ki, lakása előtt (a Károlyi házzal szemben levő szegletház) Seeberrel, a polgármesterrel találkoztam, ő is Lónyayt kereste, de ez már összehasadozott lakából el s a vármegye házához költözött. Odasiettem, Dubroviczky könnyező szemekkel magasztalt s ölelt meg Lónyay előtt.

Jelenttem Lónyaynak, miszerint a víz már jóval kisebb levén, lehetne még oly embereket megszabadítani, kikhez tegnap férni nem lehetett s kértem, adna a város és megye részéről segédek, kikkel hajókat szerezhessek s e szerencsétlenek mentésére küldhessem. Ő városi és megyei lovaskatonákat adott mellém s fiatal mérnököket adott rendelésem alá. Én ezeket s még egy pár fiatal embert – egyiket, a derék Teichgrubert, a kerepesi-utra és a kecskeméti kapuhoz küldöttem, hova szándékoztam a szerzendő csolnakokat gyűjteni. Magam lóra ültem s hajduimmal hajók után jártam, szereztem is többeket, szép szóval, erővel, ígérettel.

Midőn legjobban és egész hivatalos fontossággal parancsolgatnék, a jó sárgám e szokatlan jelenettől meglepve, azt fogta gondolni, hogy nem én, hanem valami hivatalbeli ül hátán, ilyet pedig ő sem szeretvén, a víz közepébe dobott; még a vízben voltam, midőn esetem okának ezt gyanítottam; azonban felszedvén magamat s újra hátára kapaszkodván, láttam, hogy hátulról jött egy hajó orrával lovam lába közé s ettől megijedve tette váratlan ugrásait. Nemsokára érkezett egy csolnak, mely néhány városba jövót hozott, köztük egy nyalkán öltözött fiatal ember volt, e csolnak szárazra nem hajthatott s attól több ölre kellett megállania, a benne levők nem igen akartak a vízbe szállni, de mégis nem sokára kitakarodtak, hanem a nyalka urfi semmiképen sem akart megázni, én nyugtalanul siettettem, mert a csolnakot tüstént küldeni akartam. Végre urfim egy hajós nyakába kapaszkodott, s úgy lovagolt kifelé. Rákiáltottam a hajósra, tenné le s menne vissza hajójába; ez szót fogadott, én pedig elvágattam az uracs mellett, hogy ne csak alul, hanem felül is ázzék.

Vagy nyolcz csolnakot küldöttem szét, ezek estig, a mit csak lehetett, felkutattak s még mintegy harminc eléhezett embert mentettek meg. Teichgruber nyolczat hozott, s azok közül négyet, kik több óráig nyakig ültek vízben. Miután ezek elrendeltetésükre indultak, a jövő-menő embereket, holmikát, eleséget ki és be vivő hajók közt igyekeztem rendet csinálni.

Visszalovagoltam a vármegyeházához, Lónyaynak jelen-

tést tenni s tovább rendelését kérni, mondván, hogy bármire és hova legyen szükség, velem oly szabadon parancsoljon, mint a legutolsó hajduval. Ily baj és zavar idejében minden becsületes embernek kötelessége magát használtatni.

Lónyay emberséges és értelmes ember; a nélkül, hogy magát vakon vezettetné, hallgat másra is; nem idegen helyes tanácsot elfogadni. Ő a nádorral közvetlen összeköttetésben áll, egyenesen tőle veszi a rendeleteket s neki teszi jelentéseit. Ez igen helyes is, mert tüzet oltani s vízből menekülni vagy menteni igen bajos dicastrális uton. Dessewffy Aurél van Lónyay mellett s nagy buzgósággal jól munkálkodik. A veszély óráiban ő is dolgozott, Wenkheim Laczival egy hajón járt, Laczi jelesül viselte magát.

Dubroviczkynél ebédeltem, Lónyay és az egész biztosság is ott. Ezen biztosságnak most egyik fő igyekezete a ház és kereset nélkül maradtakból minél többet Budára, falura s majd gőzhajókon innen elszállítani. Több menekvő helyeken s utcákon is kenyér osztatik. A város tanácsa részéről kevés munkás-ság fejlett ki. Előkészület majd mi sem volt, a nagy ár alatt majd minden tanácsbeli egy-egy hajót tartott udvarán, de dolgozva keveset lehetett látni; most pedig tehetetlen lágysággal viselik magukat. Havason és Trattneren kívül – kik jól forgolódtak s forgolódnak – még talán egy pár kivétellel a többi mind el kellene csapni. Ebéd után Széchenyi jött, nagyon le van verve.

A Lónyay rendeléséből a Dunához lovagoltam nézni, az átszállításra rendelt hajósok vizsik-e ingyen a szegény embereket. Az átmenekedettek közül igen sok, ott helyet nem kapván, megint jön vissza. Voltam Nettiéknél, szegényeknek igen jól fogott a ma reggel küldött kenyér és hus. Midőn vacsora után haza mentem, nagyon fáradtnak éreztem magamat. Az eddigi képtelen feszültség már szülvén, most minden tagom fáj és lankadt.

18-ikán, vasárnap. A megromlott kutak rossz vize elrontá gyomromat s ez nem igen hagyta aludni. Reggel a vármegye házához mentem. Lónyay több javaslataimat elfogadta, főként arra igyekeztem figyelmessé tenni, minő szükséges az embereknek minél előbb munkát adni, sőt munkára kényszeríteni, mert egy nagy tömeg henyélő ember mindig veszedelmes, köznép pedig semmit sem szok meg hamarább, mint ingyen kapott kenyérral élni s a dolog nélküli élet szokásáról bajosan mond le. – Az én nézetem szerint most a katonaságnak nagyobb részét

policziává kellett volna átváltoztatni, minden közlegény keze alá bizonyos számú embert adni, a közlegények pedig az altisztek s ezek természetesen a tisztek felügyelete alatt állván.

Minden ház és kereset nélkül maradtakat összeírván, ezek közül a dologtehetőket mind parancs – főképp pedig az ingyentartás megszüntetése által arra birni, hogy a katonák közt felosztva dolgozzanak. Akármit dolgozzanak, mind haszon, mert főczél maga a munka, azonban most munka hija nincs is, utczák tisztítása, házak támogatása, romok eltakarítása, stb. Hogy helytelen szemérem ily munkától s következőleg ételme megszerzésétől sokat el ne tartóztasson, hirdettetnék ki mind nyomtatásban, mind dobszó mellett, hogy ily munka a mostani körülmények közt annyira szükséges, miszerint az nem szégyenére, hanem mindenkinek becsületére válik; ennek bebizonyítására kiállottunk volna többen a dolgozók sorába s vagy egy nap velük együtt dolgoztunk volna. – Azonban a dolgozóknek pénzben oly díjt kell vala adni, a melylyel magukat s övéiket eltarthassák. Ezt leheté most tenni, mert a nádor által előlegesen is feles pénz assignáltatott pénztárakból, másfelől azon munkabérnek egy része egyesek által fizettetett volna, kiknek dolgozókra oly nagy szükségük van. E mellett gondoskodni, hogy elég s olcsó ételme-nemű legyen a városban; mi a beérkező, sőt beözönlő kenyér s egyéb táplálékok mellett ugy sem vala bajos. A dolog nem tehetőeknek pedig ingyen adatni ételmet; ezeket is összeírattván s azon utczai felügyelők vigyázatja és felügyelősége alá tevén, mely utczákban laktak.

Igy az emberek foglalatosságáról s ételméről gondoskodván, hogy szükséges hajlékjok is legyen, bódékat kellene künn a szabadban felállítani s a katonaság sátorait. Van itt 10 ezer emberre való sátor. A barakokra bőven elég deszka van, mert azokból tárok nem sokat szenvedtek. Ezenkívül a vásári színekben s több középületekben is sok ember megfér. Mind arra, hogy az emberek igen összeszorulva ne legyenek, mind az illő tisztaságra és rendre igen szükséges levén nagyon vigyázni, minden ily tanya katonái, vagy polgári, – de szoros és munkás felügyelet alatt állana.

Aláírás nyitásának nemcsak szükségét, de felette siető voltát Auréllal egyenlőn éreztük, eziránt beszéltünk s szóltunk többeknek, de az emberek álmosak.

Széchenyinek is szóltunk; ő félvállról vette, mint mindent, mi nem tőle ered. (Ő példás jó mostoha apa testesült gyermekekre nézve, de a világon legrosszabb, lelki vagy gondolat-

szülötteket véve fel: mit nem ő mond, azt sem örökbe, sem ápolásra vagy nevelésre, de még keresztgyermekének sem fogadja. Ezt természetesen csak arról kell érteni, mit ő tud, hogy nem ő nemzett, mert én is sokszor tettem neki szarvat fel s mit én nemzettem, magáénak vélt. Sokszor tettem fészkébe tojásaimat s azokat ő oly szépen kikotolta és felnevelte.)

István főherceg ma is a vármegye házához jött, s Lónyaytól kijövén, hozzám fordult, sok dicséretet és lekötelezőt mondott; ez különös öröömre nem szolgált, hanem az igen, hogy folyvást s valóban szépen beszélt magyarul. Aurél megbízása következtében a «Jelenkor» számára a kormány részéről eddig tett lépések és rendeletek felől rövid jelentést irtam s ezt Helmeczyhez vittem (Lásd a «Jelenkor» 23-dik számában: «A budapesti árviz, e szavaktól: F. h. 14-ik óta.) A nyitandó aláírás tervét vagy fejét is feltettük Auréllal.

A Duna partján levő helységek állapota felől szomorú hírek váltották egymást fel. Én javaltam, hogy küldetnék a Csepel szigethez legalább egy gőzhajó eleséggel s a menekvők felvételére és hogy mennének a gőzhajóval több nagyobb és kisebb hajók és csolnakok, melyek a sziget viz alatt fekvő helységeihez evezhessenek. Dubroviczky is ezen véleményen volt, de gőzhajót még most nem kapott s dereglyét is csak négyet. F. S. Biró Eckstein Rudofot rendelte menni. Ezen expedícióval – mely reggel volt elindulandó – készeknek jelentettük magunkat elmenni az Eckstein parancsa alatt én és Wenckheim Laczi. Dubroviczky azt mondta, hogy talán jobb lesz, ha én nem megyek, itt talán többet használhatok, stb. Láttam, mikép ezen küldetésbeli részvétem nincs tetszésére. Ekkor jutta kedd óta legelőbb perem s notoriusságom jóformán eszembe. Elértettem a Dubroviczky habozását s kinyilatkoztattam, miszerint tehát leteszek menő szándékomról.

19-ikén Hétfőn. Tánzerék s gyermekeim kimentek Fóthra, hol Károlyi István nekik helyet ad. Én a vármegyeházához, ott segítettem, mit tudtam s irogattam. E helyen sokan fordulnak meg. Gosztonyi, a referensem gyakran jön. Vécsey s más katonai és polgári hivatalbeliek. Irántam mind kijelelő figyelemmel vannak. Vay Miklós, Szögyényi s más ismerősök is jönnek.

Az éjjel sem voltam jól gyomrommal s reggel rágásom volt. Ezen fájdalom a jobb oldalamon pontosult, s ott oly égető görcsös szaggatás állott elő, minél nagyobb kint alig éreztem valaha. Mintegy két órát tartott. Meleg borogatásokra és theára elmúlt. Ebédkor már csak bágyadtságot éreztem.

A sok folyamodók közt a M. színháznál levő czukrász-leány, a szép Zsófi is megjelent anyjával s csak hozzám akart folyamodni. Őket is kiüzte a víz lakjokból. Szekeret fogadtam s holmijukat biztos helyre vitettem. Magoknak régi szállásomat ajánlottam lakásul, azon esetre, ha egy pár nap alatt a repedések szaporodni nem fognak.

Az aláírás megkezdése még mind halad. Azon egyvelegben, melyből az ember van összegyurva, a bivalyból is jó rész van, örökké kell nagyobb részét szurkálni, hogy valamit tegyen.

20-ikán Kedd. Károlyi Györgyöt reá vettem, hogy menjen az aláírásért a nádorhoz, azon propositiókkal, melyeket Auréllal feltettünk. A nádor készséggel fogadta azt s csak egy pár igazítást tett benne. Ennek következtésében én feltettem az ív fejét németül, mely a nádornak megint elébe fog terjesztetni.

Ebéd után a commissio a vármegyeházától átköltözött a Serviták kolostorába. A vármegyeházánál az ottaniak nagy megszorítására s terhére volt eddig is, mert ott is az épület egy része lakhatatlanná válván, szükön vannak.

A szervitákhozi utamban több fiatal ember, kik között néhány medicziner volt, vett körül; panaszkodtak, békétlenkedtek: ők nem dolgozhatnak – mondják – «denn wir haben studiert.» «Eben weil sie meine Herren studiert haben, müssen sie es wissen, dass ehrliches Brotverdienen und ehrliche Arbeit nie eine Schande ist, und nur das entehrt, was unehrlich ist.» Ezen s több ily okoskodásaim s intéseim nem igen fogtak rajtok. A mellett maradtak, hogy ők nem dolgoznak, de éhezni sem szándékoztak. «Wir wollen nicht darben, bis Andere viel haben, wir werden uns nicht vor Hunger zu Grunde gehen lassen, bis die Reichen im Überfluss schwelgen» etc. Kivált egy lengyel fiu nagyon gonoszul okoskodott. Szerettem volna őket a commissio elébe vinni, hogy vagy adjanak nekik utra, hadd menjenek, vagy hogy felügyelet alá állittassanak legalább a szájasabbak; de a fiúk – hihetőleg – észre vették, hogy igen sokat beszéltek s haladtak. Ily zavaros időben s ily sok ezer elkeseredett s már semmit sem veszhető ember közt e féle individuumok veszedelmesek.

Lónyayval és Dessewffy Auréllal szoltam a henyélő nép dolgoztatása, szorosabb felügyelet alá tétele s a dolgozni nem akarók inneni eltávoztatása iránt. Kértem, hogy ez iránt a nádorral is okvetlen és egyenesen szóljanak. Auréllal ugy beszéltem, hogy ő az aláírás fejét még estve a nádortól visszahozván, azt mindjárt lefordítjuk magyarra, hogy az éjjel még kinyom-

hassák Trattnernél s ez iránt meg is tettem a szükséges rendelkezéseket, 10-kor visszamentem a szervitákhoz, de Aurélt nem találtam, azonban az ott levő impurumból a magyar fordítást megtettem.

21-ikén, Szerda. Még ágyban voltam midőn Aurél jött; mondta, hogy tegnap este nem jöhetett, mert rosszul volt; hogy a nádorral a nyugtalanság némely jeleiről – melyeket ő is tapasztalt – szólott s az azt távoztató módokról, melyekről mi tegnap beszélünk, miket ő helyesel, és hogy a nádor az általam feltett aláírási főt igen kevés változtatással megerősítette. A nádor az én irásomat jól ismeri, de azon, úgy látszik, nem akadt fenn. Aurél ezek után halott-kisérő pofával előadta, hogy a kir. biztoshoz egy parancs érkezett, mely által megparancsoltatik, hogy nekem semmi dologban befolyásom meg ne engedessék (*influant in exsequendis administrationis ordinationibus*), mivel ez – ugymond – a parancs, «*in moderna N. B. 20. erga regimen ritu admitti non possit;*» – és hogy ez nekem szép móddal adassék tudtomra.

Midőn a közlés után Aurél ennek köztünk maradását említé, nyíltan megmondtam neki, hogy ezen dolog oly furcsa, hogy lehetetlen azt egypár barátimnak meg nem mondanom. Bezerédy Pistának, Bártfaynak, Helmeeczynek s Kelemenének el is mondtam. Helmeeczynél vártam, míg Aurél az aláírási ivet elküldte, azt kiigazítván s leiratván, visszaküldöttem. Bezerédyvel a Vadászúrtben ebédeltem. Ebéd után megint Helmeczyhez. Most találék az árviz kezdete óta előbb időt Kelemennel és Kiss Károlylyal személyes dolgaim iránt végezni. Este Kiss Károlyt vezettem be a kaszinóba, mely lassanként ismét népesedni kezd. Prónay Jancsi is a kaszinóban volt.

Aurél oda jött s kihivatván, kért, ne beszélném a reggel közöltet, ez – ugymond – bosszantani fogja a kormányt, őtet pedig kompromittálja; s mind neki – de mire ő azt kívánja, hogy tekintetet ne fordítsak, – mind Lónyaynak avancementjában kárt teszek, ha beszélek. – Mondtam neki, hogy a szerénytelen praetensiók legszerénytelenebbike, azoknak, kik ellenem ily gyáva bántást s botránkoztató eljárást követtek el – azon kívánságuk, hogy én irántuk gyöngéd kimélettel legyek s ezen kiméletet cselekvésmódom szeplőtleniségének gyanu alá vetésével is gyakoroljam. Én nyíltan teszek mindent, nyíltan léptem föl, midőn a veszélyek dühe multával már nem levén karjaim erejére e szerencsétleneknek szükségük, munkálkodási adóm további köteles fizetését azzal kívántam tenni, hogy a

kormány parancsát teljesíteni, rendeleteit előmozdítani segítsem, mely ily alkalommal a szokott administratio minden határait túl haladja s ezen kívül egy egészen új munkálat világát teremti. Természetes, hogy azon szokott adminisztrációnak sem módja, sem személyei nem elegendők; ily alkalomkor szabad vállalkozókra van szükség. Érezvén magamban erőt és tehetséget tenni és sokat tenni, erőtmet és tehetségemet ez alkalomra a kormány szabad rendelete alá adtam. Ezt nyíltan tettem, s a független férfi teljes készséggel és nyilván fogadta és teljesítette a kormány biztosának parancsolatit. Midőn ettől eltiltatik s midőn a használhatástól és munkálási kötelességének teljesíthetőségétől is eltiltatik s ennek következtében kénytelen nemtelen tehetetlenségbe lépni vissza, ezen visszaléptének és visszalépte okának is nyilvánosságban kell lenni. Mondtam neki, hogy ha én a tilalmat senkinek sem beszélem, úgy vagy senki sem gyanítja visszavonulásom okát s engem is méltán fog minden kigunyolni, hibáztatni, ezen esetre kötelességem a valódi okot tudatni; ha pedig kitalálják a valódi okot, úgy elbeszélésem nélkül is tudatni fog a tilalom. Azt is tudtára adtam, hogy rajta s Lónyayn kívül nem csak nekem adták azon tilalmat tudtomra; előbb már látta e parancsot Prónay Albert Lónyaynál. Midőn ma délelőtt Dubroviczkyhoz mentem, megköszönni, hogy ma tartandó kis gyűlésekre meghívtak, de egyszersmind megmondtam, hogy a ma értésemre adottak következtében nem fogok megjelenni, Prónay Albert kimondta, hogy ő azon parancsot még tegnap látta. Mind a mellett megmondtam Aurélnak, hogy iránta viseltető barátságából s Lónyayért – ki irántam e napokban magát köszönetet érdemlőleg viselte – megteszem, hogy e tárgyról többet senkinek is – ki azt nem tudja – mostanság nem szólok. – Fel is kerestem azokat, kiknek már mondtam s megkértem, ne beszéljék tovább.

22-ikén, Csütörtök. Sternnel és Friedmannal alkudozás foly. Stern nem akarja az általam feltett egyezés azon pontját elfogadni, miszerint ha a gubicsból, miután ő a 3 ezer mázsát elveszi, nem marad nekem ezer mázsa, az egész béke meg nem történnek tekintessék. Friedmann is nehézségeket tesz, nem akarja nyilván kifejezve elismerni, hogy ő nem volt kompanista. Azt is proponáltam Sternnek, hogy vegye ő az egész gubicsmennyiségek $\frac{3}{4}$ -ét s $\frac{1}{4}$ maradjon nekem. Ezután Csapónál voltam, onnan Bezerédyvel Budára Mariehoz ebédre. Ott volt Tänzerné, Charlotte s még egy pár asszony. Budán s a várban és asszonyi körökben nagyon zengik dicséretemet. Beh kár,

hogy ez nem 20 éves koromban történt, minő boldoggá tett volna akkor ezen közhódolat. De bár legalább akkor történék vala, midőn még valamivel többre becsültem az emberi csordát, mint most. Mi örömet okozzon azok hódolása, kiket – néhány kivételt oda nem számítva – csak azért nem utálok, mert még arra sem tartok érdemesnek?

A Casinóban Széchenyi többek előtt beszélt a most teendőkről s igen jól. Sokban egészen összehangzik az én nézeteimmel s némely gondolatommal, mely már régóta van fejemben, p. o. hogy Pestet egy csatornával kellene körülvenni. Ő is azt véli, hogy a legfontosabb az erkölcsi felsegítés, t. i. azon biztosítás, hogy ily eset többé nem fordul elő, erre gát, Duna-tisztítás és regula, főkép a Csepelszigetnél, etc. szükséges; ezeket az országnak kell tenni. A tett károk orvoslásában a nagyszerűbb és szükséges mód: az építési segedelem s az építésnek szoros felügyelet alá tétele, és ez a városnak s az adakozók által kinevezendőknek legyen kötelességök.

23-ikán, Péntek. Helmezyhez mentem. Szólni akartam neki, próbálná meg nevemet valamelyik tudósításába bele tenni, hadd lássuk, a Censor minő buzgalommal fogja kivonni. Még elé sem kezdettem ezt, midőn az öreg mutatja mai lapját. Elbámultam, hogy nevem s minden mi rólam van, nem maradt a rostában. Mit nem tud a megijedtség tenni: még egy Censort is a becsületességig tud porhanyosítani; de jöjjenek csak kissé víz-borzalmaikból magukhoz, akkor jöjjön valaki nekik az én nevemmel. Ha csak álmodhatnám is, hogy engem ily vastagon, szélesen beleigatnak, megkérem vala Mihályt, hogy előbb közölje velem.

A magasztalt sok adakozásból csak kevés igaz. Eleségszerzés és osztásra sem időm, sem módom nem volt a veszély óráiban; később pedig nem volt reá szükség. Károlyi Györggyel beszéltem volt, hogy ma 11 órakor jöjjünk a casinóba össze s kezdjük már valahára az aláírást. Én ezer frtot akartam aláírni s e végre az ezeres banknótát már egy pár nap óta magamnál hordozám. Azért ennyit, mert Kézdi-Vásárhelynek is ennyit adtam volt, s ennyit irtam Kossuth számára is alá s mert ennyit, magamat kissé jól megszorítván, most adhatok.

Széchenyi még tegnap estve kért, mennék ma hozzá. Tíz óra után lépek be szobájába, fekvé találom s nagyon rossz szinben; az éjjel rosszul s ma reggel – mondja – kinos görcse volt. Egy falkát össze-vissza beszél, kormány, ingerültség, sok jó kezdetnek tulság általi elrontása (ein Stich mit der Mistgabel

auf mich), reá is oda fenn haragusznak s haragusznak azért, mit felőlem, engem pártolva mondott; a legszebb vállalatok összeséssel fenyegetnek, – én annyiban voltam akadály, – oly sok kárt tettem, persze nem rossz szándékból; most etc. etc. Mind ennek következtében felszólítás (mi iránt már Károlyival s talán másokkal is, mondja, szólott): ne vegyek a mostani dolgokban semmi részt. «Vous avez fait vôtre tâche: hadd már a dolog elrendezését nekünk, vénasszonyoknak, kik azt, mit te, nem tehetük.» Alá se irjak, vagy legalább igen keveset. «Lásd – úgymond – midőn Erdélyben azon elégett városnak annyit adtál s éppen annyit mint herczeg Ferdinánd: mindenek hiúságnak magyarázták s azt mondták, jobb lenne, fizetné terhes adósságait.» Ha sokan ezt, mások egyebet mondtak, így plus minus se tollunt; de nem azért történvén azon adás, hogy ezt vagy amazt beszéljék, mindegy, bármit beszéltek is. – Az adósságfizetésre nézve felelék Széchenyinek – mondván, – hogy ebben volna igazsága annak, kinek pénzét vagy kamatját eltartóztattam volna ama, vagy más oly színű kiadásaimért, de – habár vannak is adósságaim, de tartozásaim fizetése rendben van s foly, s kívánom, hogy ama gáncsolóknak egyike se legyen rosszabb fináncziális állapotban mint én, ki 8 vagy tizszer több vagyonnal bir, mint a mennyi teher nyomja, az tönkre csakugyan nem juthat. Széchenyi továbbá felszólított, hogy különben is a tanácskozásokban részt ne vegyek, ülésekben meg ne jelenjek, s ne is sokat mutassam itt Pesten magamat, sőt távozzak innen el. Miután ezen kellemetlenségek egész tömegét kitalalta, azon propositióval állott elő, hogy mivel feleségét, ki most Czenkre ment, szeretné, ha ide visszajönne: ha ő betegsége miatt érte nem mehet, menjek én s kísérjem ide.

Valóban midőn valakinek ily kiküszöbölési, ily ebrúdon kivetési szolgálatot tennék, nem lenne bátorságom ugyanazon óranegyedben tőle számomra kérni egy szivességet. A jó István grófnak okoskodásait és következtetéseit, igaz, hogy nem értetem s az én logikámmal nem tudtam felfogni, hogy a jótételeknek mit ártson, ha én is jót teszek; hogy miért kelljen magamat épen most elvonnom s inkább mint eddig; s miért legyen az én jelenlétem kárttevőbb most, midőn a kormány emberei is kijelelnek s dicsőítésekkel halmoznak, mint eddig, míg nyilván kerültek és üldöztek. Szintoly kevésbé tudtam átlátni, hogy befolyásom s ittlétem mit ártson nekem, ellenben visszavonulásom mit használjon ügyemnek.

Ha Széchenyi nem beteg, úgy nyiltan kimondom neki, hogy

elmékedését épületesnek nem találtam s abból legkisebbet sem okultam, s elmondom, hogy mind a haza ügyének, mind nekem semmi sem lehet ártalmasabb, mint ha éppen azok, kiket azon ügy és személyem barátjának tartanak, személyemet, mely már amaz ügynek is képviselője, maguk kiteszítják maguk közül. Megmondottam volna ezeket s még sok egyebet, de magam elhatározása csakugyan az lett volna, mi így, – minden észrevételek tétele nélkül – lőn, t. i. hogy igenis vissza fogom magamat mindentől vonni s innen is eltávozom, mihelyt a körülmények engedik. Egyébiránt, ha felesége ide kísérése által neki szolgálhatok, örömet teszem s Istenemre örömetesebb, mint eddig akármikor tettem volna.

Igy mindenfelől nemcsak üldözve, de kiteszítva lenni, így extra omne commercium humanum állíttatni s még pedig barátjai által – furcsa situatio. De hiszen csak egy lépés az eddigi s már annyira ismert uton. Tűrésére jó inak kellene, de azok hál' Istennek vannak.

Csaponál ebédeltem. Bezerédy ma reggel haza utazott. Voltam Vay Miklósnál, Teleki Samuénál, Vayék roskadozó házokból Telekiékhez költöztek. Szegény Fischernét (a füredit) felkeresttem, az invalidusoktól egy fogadóba vittem, nagyon beteg. Estve Kelemenéssel, – rosszul voltam...